

Antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatija

Tihana Poslon

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0002-1810-4305

SAŽETAK

ključne riječi: antisocijalni poremećaj ličnosti, etiologija, psihopatija, terapija

Antisocijalni poremećaj ličnosti sveobuhvatan je model neprihvatljivog ponašanja koji se prvenstveno odnosi na socijalnu disfunkciju pojedinca, dok je psihopatija empirijski konstrukt emocionalno-interpersonalne i socijalno-devijantne dimenzije s istaknutim oštećenim emocionalnim funkcioniranjem pojedinca, pri čemu je omogućeno pouzdano predviđanje recidivizma među kriminalnom populacijom. Antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatija nisu međusobno podrazumijevajući, a općenito je češća pojava da pojedinci sa psihopatijom iskazuju i obilježja antisocijalnog poremećaja ličnosti nego što je to obrnuto. Usprkos tome, ta se dva pojma zbog preklapajućih manifestacija često smatraju identičnima ili se psihopatiju vidi kao podtip antisocijalnog poremećaja ličnosti te je njihova etiologija još uvijek nerazjašnjena. Shodno tome, psihopatija je kao formalni konstrukt izostavljena u priručnicima za klasifikaciju poremećaja ličnosti te služi kao praktična teorija. U ovome radu prikazuje se konceptualizacija i usporedba antisocijalnog poremećaja ličnosti i psihopatije, njihova etiologija, emocionalno i kognitivno funkcioniranje, neurofiziološki činitelji te genetski i okolinski razvojni utjecaji. Dodatno, obraća se pažnja na uspješnu psihopatiju u korporativnom okruženju, na što se nadovezuje medijski prikaz neuspješne psihopatije: otkrivenih počinitelja zločina. Zaključno, razmatra se recidivizam te efikasnost terapijskih tretmana.

ABSTRACT

key words: antisocial personality disorder, etiology, psychopathy, therapy

Antisocial personality disorder is a comprehensive model of unacceptable behaviour that primarily refers to social dysfunction in the individual, while psychopathy is an empirical construct of affective - interpersonal and social - deviant dimensions with prominent impaired emotional functioning of individuals, which enables the reliable prediction of recidivism among the criminal population. Antisocial personality disorder and psychopathy are not mutually implicit, and, in general, it is more common for individuals with psychopathy to exhibit features of antisocial personality disorder than vice versa. Nevertheless, these two terms are often considered identical due to overlapping manifestations. Also, psychopathy is seen as a subtype of antisocial personality disorder, while their aetiology is still unclear. Consequently, psychopathy as a formal construct is omitted in manuals for the classification of personality disorders, serving as a practical theory. This paper presents the conceptualization and comparison of antisocial personality disorder and psychopathy, their aetiology, emotional and cognitive functioning, neurophysiological factors as well as the genetic and environmental influence. In addition, attention is given to successful psychopathy in the corporate environment, to which is added the media coverage of unsuccessful psychopathy - detected perpetrators of crime. In conclusion, recidivism is considered along with the effectiveness of therapeutic treatments.

UVOD

Psihopatija je empirijski pojam zasnovan na naglašenim emocionalno-interpersonalnim deficitima koji se odnose na grandiozan osjećaj vlastite vrijednosti, nedostatak kajanja, neprihvatanje odgovornosti za vlastite akcije, površni šarm, patološko laganje, manipuliranje drugima te neprihvatanje odgovornosti za vlastite postupke (Jakšić i Čuržik, 2012; Brzović i sur., 2016). Osim toga, uključuje i socijalno-devijantnu dimenziju ličnosti koja obuhvaća sklonost dosadi, parazitski način života, slabu kontrolu ponašanja i impulzivnost, rane probleme u ponašanju, kao i mladenačku delikvenciju, zatim neodgovornost, pomanjkanje dugoročnih realnih ciljeva te kršenje uvjetnog otpusta (Jakšić i Čuržik, 2012; Brzović i sur., 2016). Dodatno, omogućuje uspješno predviđanje kriminalnog recidivizma (npr. Hemphill i sur., 1998). Psihopatija ne postoji kao službena dijagnoza unutar klasifikacije poremećaja ličnosti, iako je pojam vrlo popularan među kliničarima i laicima s obzirom na to da opisuje emocionalno disfunkcionalne pojedince koji se često dobro uklapaju u zajednicu i prođu neidentificirani zbog karakteristika poput šarmantnosti, manipulacije i patološkog laganja (Blair i sur., 2008). Cleckley (1941) je kroz 16 dijagnostičkih kriterija formirao odgovarajući klinički profil psihopata, pri čemu su mnoge navedene karakteristike poput površnog šarma, nedostatka kajanja, plitkosti emocionalnih reakcija, egocentričnosti i laganja općeprihvaćene i danas. U svojoj knjizi „Maska zdravlja“ spominje racionalnu sposobnost prikrivanja temeljnog nedostatka emocija savršenom imitacijom psihičke funkcionalnosti, ostavljajući šarmantan, iskren i inteligentan utisak. Značajan doprinos dao je i Hare (1980; 1991) konstruiranjem Liste obilježavanja za psihopatiju (PCL), instrumenta za određivanje psihopatije te revidiranom verzijom (PCL-R) koja je danas u upotrebi, a omogućava predikciju recidivizma (Hemphill i sur., 1980; Jakšić i Čuržik, 2012).

S druge strane, antisocijalni poremećaj ličnosti u DSM-5 (Američka psihijatrijska udruga, 2014) definiran je kao bihevioralni sveprisutni obrazac zanemarivanja i kršenja prava drugih poput impulzivnosti i nemogućnosti planiranja, obmanjivanja, nepoštivanja i neprilagođavanja socijalnim normama, nedostatka kajanja, agresivnosti, neodgovornosti te iritabilnosti. Unutar tog priručnika napomenuto je kako osoba treba biti starosti barem 18 godina, no prethodno imati dokazan poremećaj ophođenja prije 15. godine koji se sastoji od povređivanja tuđih prava te socijalnih normi i pravila. No, distinkcija psihopatije i antisocijalnog poremećaja ličnosti otežana je time što su neke od sastavnica PCL-R liste afektivno-interpersonalnih te socijalno-devijantnih karakteristika koje su također sadržane i u kriterijima za dijagnozu antisocijalnog poremećaja ličnosti, npr. impulzivnost, neodgovornost, nedostatak krivnje ili rani problemi u ponašanju (Jakšić i Čuržik, 2012). Naime, upravo teškoće razlikovanja antisocijalnog poremećaja ličnosti i psihopatije jedan su od razloga zbog kojeg će se u radu ta dva pojma kontinuirano isprepletati. Kako bi se otkrila podloga antisocijalnog poremećaja ličnosti i psihopatije, često se raspravlja o prisutnom emocionalnom i kognitivnom deficitu, razini heritabilnosti i okolinskim utjecajima te neurofiziološkim komponentama. To rezultira teorijama koje psihopatiju vide urođenom ili formiranom kao odgovor na nepovoljnu

okolinu (npr. DeLisi i sur., 2019; Moreira i sur., 2020), istraživanjima koja proučavaju fiziološke odgovore osoba s izraženom psihopatijom ili onih s antisocijalnim poremećajem ličnosti na emocionalno „obojen“ podražaj (npr. Hoppenbrouwers i sur., 2016), potom proučavanjem deficita moralnog rezoniranja i empatije (npr. Blair i sur., 1997) te tipičnih karakteristika ličnosti poput impulzivnosti koje se pripisuju odgovarajućim deficitima u mozgovnim područjima (npr. Dinn i Harris, 2000). Nužnost razlikovanja antisocijalnog poremećaja ličnosti i psihopatije ilustrirana je time što će u SAD-u osuđeni počinitelj zločina vjerojatnije dobiti smrtnu kaznu ako se sumnja na psihopatiju zbog predrasuda o hladnokrvnosti, nedostatku kajanja i nepopravljivosti takvih pojedinaca (Hare, 1996).

No, uočeno je kako nekima nepoželjne karakteristike poput patološkog laganja, varanja, plitkosti emocija, površnog šarma i ostalih pomažu u poslovnom svijetu te da takvi pojedinci dopijevaju na visoke pozicije, unatoč potencijalnoj štetnosti njihovih odluka za tvrtku. Stoga je nastao koncept „uspješnih psihopata“ (Sokić i Lukač, 2018). U medijima se također sve više iskazuje kompleksnost pojedinaca sa psihopatskim karakteristikama te se obraća pozornost na manipulativnost i šarmantnost zbog koje je takve pojedince ponekad teško prepoznati (Blažina, 2016). S obzirom na sve navedeno, uočljivo je kako osobe s antisocijalnim i psihopatskim osobinama ličnosti najčešće neće samoinicijativno potražiti stručnu pomoć. Međutim, posljedice njihovog antisocijalnog ponašanja, koje redovito rezultira uhićenjem, dovode ih do terapijskih tretmana čija je efikasnost još uvijek generalno nepotvrđena (Meloy i Yakeley, 2014; Vojković, 2017). Naime, u ovom radu ujedinit će se najvažnije spoznaje vezane za antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatiju, njihova operacionalizacija te višestruki utjecaji na etiologiju kako bi se doprinijelo razjašnjavanju prisutnih razlika, ali i naglasile sličnosti koje otežavaju razlikovanje ta dva pojma. Nakon toga, osvijestit će se potencijalna zastupljenost tih pojedinaca u bliskoj okolini. Unutar toga razmatra se uspješna psihopatija, odnosno neosuđivani pojedinci u poslovnom svijetu te kako se njihove karakteristike razlikuju od pojedinaca s neuspješnom psihopatijom koji su otkriveni počinitelji kriminalnih radnji. Dodan je i kratak osvrt na vrijednost medijskog prikaza filmskih antiheroja, ali i ubojica iz stvarnog života te je naposljetku razmotren recidivizam među kriminalnom populacijom pojedinaca sa psihopatijom, kao i djelotvornost terapije.

OPĆA USPOREDBA ANTISOCIJALNOG POREMEĆAJA I PSIHOPATIJE

Za razliku od antisocijalnog poremećaja ličnosti, psihopatija ne postoji kao službena dijagnoza u DSM-5 zbog čega je možemo smatrati praktičnom teorijom koja opisuje nedovoljno ujedinjene zajedničke mehanizme koji bi objašnjavali uzročnost pojave takvih karakteristika, ali dopušta izvođenje zaključaka i predviđanje ponašanja pojedinca (Brzović i sur., 2016). Naime, prilikom dijagnostičiranja antisocijalnog poremećaja ličnosti pažnja se usmjerava na širok spektar društveno neprihvatljivih ponašanja, dok je naglasak na emocionalnim sastavnicama ličnosti vrlo mali. S druge strane, kod psihopatije postoji usmjerenost na osobine ličnosti i emocije pojedinca (Blair i sur., 2008; Jakšić i Čuržik, 2012; Vojković, 2017; Sokić i Lukač, 2018).

Uzimajući to u obzir, psihopatiju u velikom dijelu opisuje emocionalna disfunkcionalnost, prvenstveno odsutnost pokajanja i plitkost emocija, dok je naglasak na izražavanju antisocijalnog ponašanja manji (Blair i sur., 2008; Sokić i Lukač, 2018). Važna je razlika i u tome što okolina redovito ne primjećuje pojedince koji zadovoljavaju kriterije za psihopatiju zbog njihove šarmantnosti, razgovorljivosti i simpatičnosti pa ih ljudi mogu doživljavati ugodnima, šarmantnima i privlačnima. Naspram toga, kod antisocijalnog poremećaja ličnosti postoji udaljavanje okoline od pojedinca zbog upadljivog i impulzivnog ponašanja koje je većinom popraćeno komorbiditetima poput alkoholizma, promiskuitetnog ponašanja i narkomanije (Jakšić i Čuržik, 2012; Vojković, 2017). Osim toga, postoji sklonost dominantnoj, instrumentalnoj agresiji (ciljno usmjerena ponašanja), dok je kod psihopatije podjednako zastupljena i reaktivna agresivnost koja podrazumijeva odgovor na događaj (Blair i sur., 2008).

Navedene razlike nisu dovoljne za jasnu distinkciju ta dva entiteta pa se u raspravama dosljedno propitkuje mogućnost psihopatije kao podvrste izraženijeg antisocijalnog poremećaja ličnosti (Fisher i Hany, 2019). U prilog tome govori činjenica da oni koji imaju antisocijalni poremećaj većinom neće zadovoljiti kriterij za psihopatiju, a obrnuto hoće (Blair i sur., 2008). Sukladno tome, Coid i Ullrich (2010) intervjuirali su 496 zatvorenika te, uz pomoć DSM-IV i PCL-R liste, procijenili kako je njih 44.9 % dobilo dijagnozu antisocijalnog poremećaja ličnosti, od kojih je 31.8 % osoba sa psihopatijom. Samim time, istraživači su naglasili kako kod pojedinaca koji zadovoljavaju oba kriterija postoji izraženiji rizik od nasilnog ponašanja nego što je to kod osoba koje imaju samo antisocijalni poremećaj ličnosti. Općenito, prevalencija antisocijalnog poremećaja ličnosti u općoj populaciji iznosi 0.2 - 3.3 % (Američka psihijatrijska udruga, 2014), a psihopatije otprilike 1 % (Freeman i sur., 2011). Međutim, u DSM-5 (Američka psihijatrijska udruga, 2014) naglašeno je kako je zastupljenost antisocijalnog poremećaja ličnosti iznimno visoka, čak preko 70 %, ako se ispitivanje vrši u kliničkom, zatvorskom ili pak forenzičkom okruženju neke druge vrste. U konačnici, navedeno je kako značajan utjecaj na uvećanu prevalenciju poremećaja ima nepovoljna okolina pojedinca, odnosno socio-ekonomska i/ili socio-kulturalna pozadina.

OPERACIONALIZACIJA ANTISOCIJALNOG POREMEĆAJA LIČNOSTI I PSIHO PATIJE

Kao što je već utvrđeno, antisocijalni poremećaj ličnosti formalna je dijagnoza koja se postavlja prema kriterijima *Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje* prema kojima osoba treba imati barem 18 godina, s prethodno dokazanim indikacijama za poremećaj ophođenja prije 15. godine (obuhvaća repetitivno i perzistentno kršenje prava i normi). Što se tiče mjerenja psihopatije, postoji niz konstrukata među kojima je najpoznatiji PCL-R (Hare, 1991), zbog čega će se u ovom radu on detaljnije razmotriti. On se sastoji od 20 bihevioralnih kriterija (o do 2 boda iznosi svaki), a procjena se vrši na temelju prikupljenih podataka poput kriminalnih dosjea, anamneza prošlih događaja, podataka o ponašanju prikupljenih od roditelja i učitelja te polustrukturiranog

intervjua (Blair i sur., 2008; Sokić i Lukač, 2018). Prema tome, ukupni rezultat kreće se od 0 do 40 bodova, pri čemu se u Europi zadovoljava kriterij za psihopatiju kada osoba ostvari rezultat od 25 bodova ili više, a u Americi od 30 bodova nadalje (Brzović i sur., 2016).

Pomoću faktorske analize, bihevioralne čestice konstrukta psihopatije grupirane su u dva faktora. U okviru prvog navode se interpersonalne/emocionalne čestice, a unutar drugog faktora impulzivnost/antisocijalni životni stil (Harpur i sur., 1989; Blair i sur., 2008). Važna je prednost ovog instrumenta visoka prediktivna valjanost recidivizma. Primjerice, u međunarodnom istraživanju Hare i suradnika (2000) u kojem su prijestupnici bili praćeni nakon otpuštanja iz zatvora, utvrđeno je kako su mjere ponovnog osuđivanja za generalne prijestupe iznosile 81.8 % za grupu koja je ostvarila visoke rezultate na PCL-R (barem 25 bodova), dok je u grupi s niskim rezultatima (manje od 25 bodova) iznosila 39.9 %. Osim toga, za nasilne prijestupe iznosila je 38.2 % u grupi s visokim rezultatom te 2.7 % u grupi s niskim rezultatom. Nadalje, Hemphill i suradnici (1998) utvrdili su prosječne korelacije između PCL-R i recidivizma iznosa .27 za generalne i nasilne prekršaje te .23 za seksualne. Međutim, postoje istraživanja drugačijih nalaza, kao ono koje su proveli Jeandarme i suradnici (2017), kako bi se utvrdila razlika prediktivne valjanosti PCL-R rezultata između bolničkog i zatvorskog okruženja. Naime, uzorak na kojem je vršeno ispitivanje sastojao se od forenzičkih psihijatrijskih pacijenata. Preciznije, to su bili muški sudionici koji su proglašeni nevinima zbog psihijatrijske dijagnoze te klasificirani kao srednji rizik sigurnosti. Dakle, PCL-R lista je primijenjena kada su sudionici bili u zatvoru i/ili bolnici, pri čemu su se rezultati odnosili na to kako je drugi faktor PCL-R liste marginalno predvidio nasilni i generalni recidivizam za razliku od prvog faktora koji uopće nije. Ishodi tog oblika ukazuju na važnost okruženja u kojem se PCL-R lista primjenjuje jer bi ono moglo modulirati rezultate. Primjerice, postoji mogućnost da bolničko osoblje nastoji procijeniti da su psihopatske karakteristike njihovih pacijenata manje zastupljene upravo zbog terapijskih odnosa. Autori također propitkuju valjanost liste u praksi u usporedbi s kontroliranim istraživačkim uvjetima. Osim toga, važno je naglasiti kako veliku ulogu ima i kompetencija procjenjivača koja ovdje nije bila kontrolirana.

Da bi mjere psihopatije dobivene PCL-R listom bile valjane, Hare (1998) izdvaja nekoliko uvjeta. Naime, prvi je kvalifikacija i istreniranost procjenjivača koja je relevantna zbog toga što procjene ne bi trebale rezultirati nerealno niskim korelacijama. Nadalje, potrebno je poduzeti dodatne mjere kako dobivene korelacije, s druge strane, ne bi ispale previsoke. U tu svrhu, nužno je minimalizirati pristranost i voditi se dokazima za svaku česticu na način da se analizira što više objektivno zabilježenih i opaženih ponašanja, kriminalistički dosje i slično. Osim toga, Hare upozorava i na intuitivna klinička mišljenja koja ne mogu predstavljati formalnu dijagnozu te se mogu razlikovati od rezultata dobivenih PCL-R listom. Odnosno, sljedeći uvjet odnosi se na valjanost dijagnoze psihopatije koja je zadovoljena ako su rezultati dobiveni mjernim instrumentima, a ne subjektivnom prosudbom kliničara. Jedna je od kritika upućena PCL-R listi naglasak na kriminalno ponašanje i dvofaktorski model. U

skladu s time, Cooke i Michie (2001) uvode robustan trofaktorski hijerarhijski model s komponentama arogancije i prijetvornog interpersonalnog stila, oskudnog afektivnog iskustva te impulzivnog i neodgovornog bihevioralnog stila. Autori nalažu da se tada najviše pozornosti pridaje domeni osobnosti umjesto kriminalnom ponašanju te su faktori u skladu s kliničkim facetama: interpersonalnom, emocionalnom i bihevioralnom. Naime, može se zaključiti kako je PCL-R, unatoč određenim nedostacima, prikazan kao vrlo vrijedan instrument na temelju kojeg se generiraju brojne teorije, provode korisna istraživanja te, u krajnjem slučaju, kreiraju novije, aktualnije mjere psihopatije. Sukladno napretku znanosti i potrebi za daljnjim proučavanjem tog fenomena, moguće je koristiti PCL-R listu kao skicu za generiranje budućih, unaprijeđenih mjera koje bi doprinijele jasnijem smjeru prepoznavanja tih osoba.

ETIOLOGIJA; EMOCIONALNI, KOGNITIVNI I NEUROFIZIOLOŠKI MEHANIZMI; INTERAKCIJA GENA I OKOLINE

Psihopatija je okarakterizirana emocionalnim deficitima, no Hoppenbrouwers i suradnici (2016) ipak nalažu kako osobe s izraženom psihopatijom tugu i iznenađenje mogu iskusiti uobičajeno, dok im je doživljaj sreće smanjen, a ljutnje povećan. Što se tiče straha, zastupljena su vjerovanja o njegovoj potpunoj odsutnosti, no autori smatraju kako postoje indikacije o svjesnom iskustvu. No, ono je potencijalno reducirano te, osim prepoznavanja tuđih emocija, uključuje i iskustvo neugode. Međutim, važno je naglasiti kako nalazi različitih istraživanja po tom pitanju prvenstveno ovise o definiciji straha. U kontekstu navedenog istraživanja odnosi se na oštećenu automatsku detekciju prijetnje i odgovora, a ne na smetnje u samom iskustvu straha. Zatim, nedostatak empatije može se ilustrirati time što ne postoji razlika u elektrodermalnoj aktivnosti između osoba sa psihopatijom i zdravih pojedinaca na prijeteci i neutralni podražaj, iako postoji redukcija u fiziološkom odgovoru onih s izraženom psihopatijom na znakove patnje, npr. kada im je prikazana grupa odraslih koji plaču (Blair i sur., 1997). Oni će vrlo često, zbog manjka dubinskog iskustva emocija, naučiti oponašati neke emocije u situacijama kada je to prikladno jer su kognitivno sposobni shvatiti kako postoji širok raspon emocija koje ljudi doživljavaju (Vojković, 2017).

Kod osoba s antisocijalnim poremećajem ličnosti smatra se da također postoji manjak istinskog iskustva, samokontrole te suptilnosti u izražavanju emocija (Meloy i Yakeley, 2014). Primjerice, često su antisocijalna ponašanja usmjerena na cilj (instrumentalna) te se smatra kako takvi pojedinci ne mare za osjećaje drugih. Oni impulzivno nastoje zadovoljiti vlastite potrebe, pritom uglavnom birajući ponašanja koja nisu društveno prihvatljiva (Blair i sur., 2008). Osim toga, ne mogu razumjeti tuđu patnju te ne osjećaju krivicu zbog vlastitih grešaka i štete koju su nanijeli, nisu pretjerano zaokupljeni osjećajem ljubavi, već druge vide kao sredstva za vlastitu korist (Vojković, 2017). Naime, osobe koje imaju antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatiju često ne osjećaju recipročan užitak, zahvalnost, krivnju i empatiju, a mogu pak dominirati ljutnja, osjetljivost na poniženje, zavist, dosada, prezir i sadizam (Meloy i Yakeley, 2014). Dodatno, ne samo da osobe sa

psihopatijom ne uspijevaju uvažiti emocionalni značaj događaja, već postoje i određeni kognitivni deficiti kao što su manjak kapaciteta procesiranja i korištenja dubljih semantičkih komponenti jezika (Hare, 1996). Navedeno je usko povezano s nemogućnosti razlikovanja konvencionalnih i moralnih pravila, a kršenje socijalnih normi kod takvih pojedinaca može izazvati zadovoljstvo, nadmoć i grandioznost (Malatesti, 2010; Vojković, 2017). Istaknuta je i oslabljena sposobnost skretanja pažnje s trenutnog događaja, kao i prevelika usmjerenost na određen odgovor koji nije nužno prikladan, unatoč tome što postoji mogućnost davanja alternativnog, prilagođenog odgovora (Sokić, 2018).

Raine i suradnici (2000) otkrili su kako je skupina pojedinaca s antisocijalnim poremećajem ličnosti u prosjeku imala reducirani volumen prefrontalne sive tvari u usporedbi s kontrolnom skupinom te je kod onih s redukcijom uočena i smanjena provodljivost kože prilikom zadavanja socijalnog stresora. To se dovodi u vezu s lošim uvjetovanjem straha i impulzivnosti prilikom donošenja odluka pojedinaca s antisocijalnim poremećajem ličnosti i psihopatijom. Preciznije, Yang i suradnici (2010) zabilježili su kako je antisocijalno ponašanje povezano s redukcijama u desnom orbitofrontalnom, lijevom dorsolateralnom prefrontalnom i desnom anteriornom cingularnom korteksu. Autori navode kako su deficiti raspodjele i održavanja pažnje kod antisocijalnih i psihopatskih pojedinaca povezani s oštećenjima dorsolateralnog prefrontalnog korteksa, na što ukazuju i deficiti orbitofrontalnog i anteriornog cingularnog korteksa. Pritom su te regije važne i za procesiranje emocionalnih znakova te usmjeravanje pažnje na važne podražaje, što je okarakterizirano impulzivnosti, manjkom inhibicije ponašanja i nasilnošću. Uočeno je i abnormalno smanjenje volumena hipokampusa i amigdale koji su važni za regulaciju emocija, emocionalnu percepciju, kao i determinaciju društvenog ponašanja (Kaya i sur., 2020). Stoga Blair (2007), u svrhu objašnjenja povećanog antisocijalnog, instrumentalnog ponašanja koje je osobito istaknuto kod osoba sa psihopatijom, predlaže model prema kojem se uz pomoć amigdale, preko učenja potkrepljenjem, stvaraju asocijacije između akcija i posljedica što se prenosi dalje u ventromedijalni prefrontalni korteks čija je uloga reprezentacija ishoda potkrepljenja. Time se kod zdravih pojedinaca ograničava djelovanje koje nije u skladu s moralnim načelima. No, Blair dalje tumači kako je kod psihopata disfunkcija tih područja vjerojatno dovela do neefikasnog stvaranja asocijacija između negativnih akcija i njihovih štetnih posljedica, što može biti podloga nemoralnim prijestupima.

Sve te karakteristike okupirale su pažnju istraživača poput Karpmana (1941; 1955, prema Sokić i Lukač, 2018) koji je promišljao o primarnoj (urođenim emocionalnim deficitima) i sekundarnoj (emocionalnom deficitu kao odgovoru na nepovoljna okolinska iskustva) psihopatiji, pri čemu se sekundarna više odnosi na devijantno ponašanje, agresiju i impulzivnost, anksioznost, depresiju i želju za prihvaćanjem, dok se primarna fokusira na manipulativnost i bešćutnost. Danas se smatra kako su okolinski faktori: dijeljeni (zajednički braći i sestrama; npr. nizak socioekonomski status, samohrani ili antisocijalni roditelji) i nedijeljeni (specifični za pojedinca; npr. seksualno zlostavljanje, utjecaj delikventnih vršnjaka, školski i akademski uspjeh) u interakciji s umjerenom razinom heritabilnosti što

se tiče razvoja psihopatije, ali i antisocijalnog poremećaja ličnosti (Jakšić i Čuržik, 2012). Postoje indikacije da je sekundarna psihopatija povezana s većim iskustvom zlostavljanja u djetinjstvu nego primarna (Moreira i sur., 2020). Generalno, istraživanje DeLisi i suradnika (2019) otkrilo je da postoji povezanost većih nepovoljnih iskustava u djetinjstvu poput zlostavljanja i zanemarivanja s dijagnozom antisocijalnog poremećaja. Zatim, uočili su kako je fizičko zlostavljanje povezano sa simptomima poremećaja, a seksualno s formalnom dijagnozom. Kao objašnjenje predložili su da je razlog tome to što fizičko zlostavljanje može poticati osjećaje hostilnosti, nepovjerenja i prezira, a seksualno može izazivati probleme prilagodbe kod djeteta i povišen rizik od drugih poremećaja.

OSOBE SA PSIHOPATIJOM OKO NAS I U MEDIJIMA: USPJEŠNA I NEUSPJEŠNA PSIHOPATIJA

Brojna istraživanja psihopatije provedena su u okviru kazneno-pravnog i kliničkog sustava, što implicira prevlast neuspješnih, odnosno osuđenih osoba sa psihopatijom. No, postoje tzv. uspješne osobe sa psihopatijom u našem bliskom okruženju koje dobro funkcioniraju u društvu, što ne podrazumijeva nužno odsustvo neprihvatljivih ponašanja, već uspjeh u izbjegavanju kazne i institucionalizacije (Sokić i Lukač, 2018). Manifestacije psihopatije kod takvih pojedinaca nisu potpune, iako može postojati egocentrizam, neodgovornost i plitki šarm. Naime, uspješne osobe sa psihopatijom okružuju nas u poslovnom svijetu, čak i na vodećim pozicijama, no ima ih i među znanstvenicima (Cleckley, 1941). U okviru toga, ono što je posebno važno jest da se njihov štetan utjecaj proteže na tvrtku, klijente, kao i zajednicu unutar koje djeluju. Stoga su Stevens i suradnici (2012) ispitali tendenciju donošenja neetičkih odluka osoba sa psihopatijom povezanih s poslovnim okruženjem tako da su sudionici trebali procijeniti razinu odobravanja odluke unutar četiri scenarija etičkih dilema. Rezultati su potvrdili kako uspješne osobe sa psihopatijom većinom teže donošenju neetičkih odluka na poslovne dileme, što se može pripisati moralnom deficitu. No, nalazi trebaju biti oprezno tumačeni s obzirom na to da su dobiveni na uzorku studenata.

Kako bi se dalje razjasnile razlike između uspješnih i neuspješnih osoba sa psihopatijom, Hall i Benning (2006) sažimaju dosadašnja saznanja u okviru tri koncepta koji zahtijevaju daljnje razjašnjenje. Prvenstveno, oni izdvajaju mogućnost viđenja uspješne psihopatije kao podvrste psihopatije, pri čemu se podrazumijeva da takvi pojedinci predstavljaju psihopatiju koja se ne manifestira u svojem ekstremnom obliku, već postoji manja zastupljenost i ozbiljnost društvenih prijestupa. Potom, upućuju na pretpostavku da uspješne i neuspješne osobe sa psihopatijom dijele ekvivalentnu etiologiju i patologiju fenomena. Dakle, u okviru toga razmatra se kako su različite fenotipske karakteristike psihopatije posljedica brojnih intervenirajućih okolinskih varijabli, kao što su socio-ekonomski status, mogućnost školovanja, socijalizacija i slično, koje tada moduliraju njezinu genotipsku bihevioralnu osnovu. U konačnici, nalažu treću opciju koja razmatra etiološku razliku između interpersonalno-afektivnih i antisocijalnih komponenata psihopatije.

Unutar te dvije različite dimenzije, pojedinci s uspješnom psihopatijom posjeduju više karakteristika prve dimenzije, ali tek smanjene ili normalne razine druge, antisocijalne dimenzije. Kako bi se pretpostavke dalje razjasnile, odabrano je nekoliko prikladnih istraživanja.

Primjenom PCL-SV (skraćene verzije PCL-R) na populaciji uspješnih osoba sa psihopatijom u radnom okruženju dobiveni su ekstremno visoki rezultati na prvom, no osrednji na drugom faktoru. Dakle, uspješne osobe sa psihopatijom razlikuju se od neuspješnih po tome što pokazuju psihopatske karakteristike, pri čemu je osobito izražena manipulativnost kojom se služe da bi napredovali. Primjerice, skloni su građenju odnosa s moćnim pojedincima te izbjegavanju okruženja koja bi mogla otkriti njihovo pravo lice. Također, iskorištavaju osobe koje, kada im više nisu potrebne, odbace. No, ne pokazuju tipičan porast antisocijalnog ponašanja i devijantnog životnog stila (Babiak, 1995). Međutim, Gao i Raine (2010) sugeriraju kako su pronađene i etiološke razlike koje upućuju na postojanje netaknutog ili čak poboljšanog neurobiološkog funkcioniranja uspješnih osoba sa psihopatijom u okviru očuvanih kognitivnih funkcija. U tom smislu, njihov neurobiološki model ukazuje da kod neuspješnih osoba sa psihopatijom postoje strukturalna i funkcionalna mozgovna oštećenja, uključujući i ona autonomnog živčanog sustava, što može biti podloga nasilnim prijestupima te kognitivnim i emocionalnim deficitima. Tako tumače da se kod uspješnih osoba sa psihopatijom to ne događa pa do cilja često dolaze prikrivenim i nenasilnim metodama. MR snimkom zaista je dokazano kako kod neuspješnih osoba sa psihopatijom postoji smanjena količina prefrontalne sive tvari od otprilike 22.3 %, ali ne i kod uspješnih, u usporedbi s kontrolnim ispitanicima. Ta je redukcija povezana s višim ukupnim rezultatom psihopatije, ali i karakteristikama poput impulzivnosti i nestabilnosti (Yang i sur., 2005). Sukladno tome, postoji i asimetrija anteriornog hipokampusa kod neuspješnih osoba sa psihopatijom u odnosu na kontrolnu skupinu i uspješne osobe sa psihopatijom koja bi mogla upućivati na poremećaj regulacije emocija, loše kondicioniranje straha i teškoće u predviđanju uhićenja zbog ometane hipokampalno-prefrontalne veze od strane hipokampalne asimetrije (Raine i sur., 2004). Dodatno, slabija kontrola ponašanja i oslabljeno donošenje odluka povezani su s većim strukturalnim deficitima amigdale i prefrontalnog korteksa kod neuspješnih naspram uspješnih osoba sa psihopatijom (Yang i sur., 2010).

Osim utvrđenih neurobioloških korelata ponašanja, potrebno je razmotriti i razlike koje se mogu pripisati moderatorskim faktorima okoline. Istraživanje koje su proveli Gao i suradnici (2011) na 121 muškom sudioniku pokazalo je kako su se tri grupe (kontrolna, grupa uspješnih i neuspješnih osoba sa psihopatijom) razlikovale u visini obrazovanja u korist kontrolne naspram druge dvije grupe. Ipak, uspješne osobe sa psihopatijom bile su obrazovanije od neuspješnih. Uočena je veća mogućnost fizičkog zlostavljanja u djetinjstvu neuspješnih nego uspješnih osoba sa psihopatijom u usporedbi s kontrolnom grupom. No, utvrđeno je kako ne postoji očekivana izraženost psihosocijalnih razlika s obzirom na to da razlike između uspješnih i neuspješnih osoba sa psihopatijom u usporedbi s kontrolnom grupom nisu bile značajne. No, Persson i Lilienfeld (2019) istaknuli su važnost socioekonomskog statusa te, koristeći Tri-

jarhijski model psihopatije (smjelost, bešćutnost i dezinhibicija) Patricka i suradnika (2009), ustanovili dvodimenzionalni aspekt uspješne osobe sa psihopatijom: visoki socijalni status i manjak antisocijalnog ponašanja. Štoviše, rezultati ukazuju na to da su naizgled adaptivne karakteristike prisutne kod uspješnih osoba sa psihopatijom (npr. smjelost) pozitivno korelirane sa socioekonomskim statusom i osobnim funkcioniranjem, a s njima su negativno povezane neprilagođene karakteristike kod neuspješnih osoba sa psihopatijom, osobito dezinhibicija.

U konačnici, važno je naglasiti kako područje uspješne i neuspješne psihopatije još uvijek nije dovoljno istraženo, uzimajući u obzir to da se pojedinci iz poslovnog svijeta rijetko uključuju u istraživanja, što posljedično dovodi do regrutiranja studenata, a ujedno i manjka reprezentativnosti. Dodatan oprez pri generalizaciji potreban je zbog dominantno muških i malih uzoraka istraživanja koji nisu temelj za zaključke na razini populacije (Sokić i Lukač, 2018). Izbjegavanje štetnosti neetičkih odluka osoba sa psihopatijom u poslovnom svijetu čini se dobrim razlogom za provođenje daljnjih istraživanja koja bi razjasnila i ponudila opcije detektiranja osoba sa psihopatijom prilikom zapošljavanja, što bi moglo biti od velike pomoći poslodavcu u procjeni spremnosti zapošljavanja takvih pojedinaca. Također, potrebno je organizirati znanstvena predavanja dostupna javnosti koja bi građane upozoravala na karakteristike psihopatije, podizanjem razine svijesti i kritičnosti prilikom glasovanja za određenog političkog kandidata. Osim toga, kako bi se uopće uspjele istražiti uspješne osobe sa psihopatijom, potrebno je osmisliti nešto što bi motiviralo poduzetnike na sudjelovanje u istraživanju. Primjerice, promoviranje tvrtki koje su sudjelovale u istraživanju rezultiralo bi povećanim interesom među konkurencijom.

Spoznaje o uspješnim i neuspješnim osobama sa psihopatijom služe i kompleksnijem medijskom prikazu njihove ličnosti (Blažina, 2016). Svjetski poznat primjer u tom smislu intrigantnih antiheroja lik je psihijatra Hannibala Lectera iz filma „Kad jaganjci utihnu“, koji se, osim zbog inteligentnosti i pronicljivosti, izdvaja zbog nezamislivog počinjenog zlodjela kanibalizma. Njime su na zanimljiv način prikazane karakteristike psihopatije: sklonost manipulaciji, obmanjivanje i šarmiranje okoline, prijetvornost, impulzivnost i reaktivna agresija (ubijanje prilikom bijesa) te plitkost emocija (Hare, 1999; Blažina, 2016). Film „Američki psiho“ također se izdvaja zbog odlično prikazane složenosti lika uspješnog ubojice Patricka Batemana, pri čemu je istaknuta scena monologa o tome kako se strašne stvari zbivaju u njegovoj unutrašnjosti, a koje mogu dovesti do pada njegove maske zdravlja, iako ni sam ne zna zašto. Također naglašava kako ima karakteristike ljudskog bića, ali nijednu opipljivu emociju, osim gađenja i pohlepe (Harron, 2004, 0:23:00).

Međutim, za razliku od zanimljivih filmova, činjenica da u stvarnom životu postoje pojedinci koji su zaista spremni učiniti nepojmljive zločine, a da ih pri tome nismo u mogućnosti detektirati može djelovati uznemirujuće. To ilustrira visoko popraćen slučaj američkog serijskog ubojice, silovatelja i nekrofila Teda Bundyja koji je naposljetku priznao odgovornost za smrt barem 30 žena. Nasilje, patološko laganje, kršenje normi i prava drugih, impulzivnost, nedostatak grižnje savjesti dovele su do dijagnoze antisocijalnog poremećaja ličnosti. No, mnogi su dugo vremena vjerovali

u njegovu nevinost (Michaud i Aynesworth, 1999). Dodatno, pripisana mu je i dijagnoza psihopatije, što je očekivano s obzirom na zapažen površan šarm, grandioznost, emocionalni deficit te sposobnost manipulacije u kojoj je bio izrazito vješt (Hare, 1999; Michaud i Aynesworth, 1999). Vrijedna izdavanja njegova je izjava da je krivnja iluzija i štetan socijalni mehanizam kontrole pojedinca (Michaud i Aynesworth, 2000) jer ilustrira moralni deficit i potvrđuje prethodno opisano. Predstavljanjem najpoznatijih primjera osoba sa psihopatijom iz stvarnog života moguće je bolje shvatiti njihovo funkcioniranje, razmišljanje i deficite s kojima su suočeni. Međutim, važno je napomenuti kako su upravo najpoznatiji primjeri u većini slučajeva ekstremni što ih automatski čini toliko intrigantnima, medijski izloženima i visoko popularnima. Stoga, prilikom stvaranja predodžbe o osobama sa psihopatijom potrebno je uzeti u obzir i one pojedince čiji slučaj nije toliko izdvojen i posljedično atraktivan masi kako bi se ukazalo na različit spektar ponašanja osoba sa psihopatijom koji nije fokusiran samo na nemilosrdna ubojstva. Psihički zdravom pojedincu vrlo je teško staviti se u poziciju takvih ljudi, no upravo bi to moglo doprinijeti njihovom razumijevanju te kreiranju preventivnih mjera kojima bi okolina inhibirala njihovo antisocijalno ponašanje koje se događa i unutar poslovnog okruženja te osvijestila važnost uočavanja znakova psihopatije, kao i nužnost pravovremene intervencije.

OPCIJE TRETMANA I NJIHOVA USPJEŠNOST

Korelacija između DSM-5 dijagnoze antisocijalnog poremećaja ličnosti i recidivizma (ponavljanja prijestupa prethodno osuđenih pojedinaca) značajno je manja nego kod psihopatije mjerene uz pomoć PCL-R liste (Hemphill i sur., 1998). Štoviše, kod osoba s antisocijalnim poremećajem ličnosti postoji veća vjerojatnost poboljšanja stanja ako postoji kraći period nastupanja simptoma, osobito ako se poradi na socijalizaciji još u djetinjstvu jer nije dovoljno samo osvijestiti socijalne norme na kognitivnoj razini, već ih je potrebno internalizirati (Vojković, 2017). Općenito, kod antisocijalnog poremećaja ličnosti stavlja se naglasak na psihoterapiju, prvenstveno kognitivno-bihevioralnu (Meloy i Yakeley, 2014; Vojković, 2017). Pritom, smatra se da postoji mogućnost smanjenja rizika od recidivizma ako je odnos između terapeuta i prijestupnika ravnopravan i povjerljiv, no kaznene intervencije u tom smislu i one kod kojih postoji kontrola i nadziranje mogu imati negativan učinak (Meloy i Yakeley, 2014). Dodatno poboljšanje ponašanja može se dogoditi i ulaskom u bračnu zajednicu, što uključuje i uklapanje u širu društvenu zajednicu i eventualno uspostavljanje kvalitetnijih obiteljskih odnosa (Vojković, 2017). Ipak, rasprostranjeno je vjerovanje kako su takvi pojedinci nepopravljivi pa se čak i u tretmanskim okruženjima takvim pacijentima pristupa s velikim obehrabrenjem i sumnjom u sam pokušaj liječenja (Meloy i Yakeley, 2014)

Takva su uvjerenja osobito istaknuta kada su u pitanju pojedinci s izraženom psihopatijom jer je njihovo stanje znatno ozbiljnije, a samim time tretmanska prognoza pesimističnija (Hare, 1991). Hemphill i suradnici (1998) su na temelju postojećih prospektivnih istraživanja o psihopatiji i recidivizmu ustanovili kako je kod osoba sa psihopatijom,

u odnosu na one koji imaju niske rezultate na psihopatiji, postojala tri puta veća šansa ponavljanja prekršaja unutar godine dana nakon izlaska iz zatvora te četiri puta veća vjerojatnost da će počiniti nasilni prijestup. Kako bi se ispitala mogućnost liječenja tih pojedinaca, Hare i suradnici (2000) proučavali su efikasnost zatvorskih tretmana koji su se sastojali od kratkog menadžmenta ljutnje i treniranja socijalnih vještina. Uočili su kako ni osobe s izraženom psihopatijom ni one bez nisu pokazale znatno smanjeni recidivizam. No, kada su razmotreni rezultati na prvom faktoru PCL-R-a, dobiveni su šokantni nalazi kako su oni s visokim rezultatom češće ponavljali prekršaje ako su bili u tretmanu (86 %) naspram onih koji nisu (59 %). Slično je pokazano s obrazovnim i stručnim programom. Dakle, uzimajući u obzir prvi faktor, oni s niskim rezultatima imali su veće koristi od sudjelovanja u programu, dok su oni s visokim rezultatima imali uvećan recidivizam ako su bili dio programa, nego ako nisu. Autori su kao objašnjenje ponudili upitnu kvalitetu izvedbe programa te iskorištavanje programa u vlastitu korist, kako bi zapravo osobe sa psihopatijom naučile više o manipulaciji i obmani nego o sebi samima, što doprinosi riziku uvjeravanja terapeuta u lažnu uspješnost tretmana. Kako bi pouzdanost rezultata bila povećana, trebali bi postojati kontrolirani uvjeti i ispitane terapijske metode koje provodi stručna osoba. Bilo bi korisno uvesti periodičnu evaluaciju bihevioralnih i kognitivnih promjena zatvorenika tijekom trajanja terapije koju bi vršile licencirane osobe u svrhu procjene napretka i opasnosti od manipulacije.

Generalno, ljudi s antisocijalnim poremećajem ličnosti i psihopatijom u većini slučajeva neće sami potražiti pomoć jer najčešće ne smatraju da im je potrebna, već ih često posljedice njihovog ponašanja (npr. uhićenje) dovode do terapije ili je razlog tome neki drugi komorbiditet, npr. ovisnost o alkoholu (Meloy i Yakeley, 2014; Vojković, 2017). Većina terapija usmjerena je na vođenje pojedinca do spoznaje o sebi, odnosno razvijanje mentalizacije, sposobnosti shvaćanja vlastitih postupaka, motiva i emocija (Vojković, 2017). Potom se naglasak stavlja na učenje samokontrole i o osjećajima drugih ljudi, iako pojedinac često ne surađuje ili, u slučaju izražene psihopatije, manipulira terapeutom (Hare i sur., 2000; Vojković, 2017). Dakle, najčešće su korištene tehnike socijalnog učenja i kognitivno-bihevioralne terapije. Smatra se kako postoji mogućnost skromnog napretka kod pacijenata s antisocijalnim poremećajem ličnosti ako su motivirani, što je rjeđe slučaj ako imaju i visoku razinu psihopatije: zbog teškoće refleksije o prošlosti, nesposobnosti predviđanja posljedica, kao i inhibiranja ponašanja (Meloy i Yakeley, 2014). Još uvijek nisu razvijeni lijekovi za navedene poremećaje, no nekim se pacijentima koji iskazuju antisocijalno ponašanje propisuju antipsihotici za smanjenje agresije ili, češće, litijev karbonat (Malone i sur., 2000). Naime, ovime se potvrđuje nedovoljna istraženost tretmana osoba s antisocijalnim poremećajem ličnosti i/ili psihopatijom, a razlog može biti visoko zastupljena predodžba o nemogućnosti njihove promjene. Negativan stav terapeuta vjerojatno rezultira smanjenim trudom u izvođenju terapije od koje pojedinac posljedično ima još manje koristi.

Može se zaključiti kako postoji velika nerazjašnjenost svrhovitosti same terapije s obzirom na visoku manipulativnost pojedinaca s izraženom psihopatijom. Unatoč tome što terapeut ulaže u odnos te pristupa svo-

jim pacijentima empatično, otvoreno i susretljivo, osobe sa psihopatijom vrlo će često iskoristiti dobre namjere terapeuta u vlastitu korist. Odnosno, postoji rizik od poboljšanja njihovih vještina manipuliranja drugima, dok će ironično sam cilj tretmana, tj. uvid u vlastite neadekvatne postupke prema okolini ostati gotovo nepostojan kao i prije početka tretmana. Čest komorbiditet s narcističnim crtama ličnosti u slučaju psihopatije ukazuje na razinu do koje će pacijent nastojati iskoristiti terapeuta, drugo osoblje i općenito, manipulirati okolinom (Meloy i Yakeley, 2014). Shodno tome, terapije bi mogle doprinijeti tome da pojedinci s uspješnom psihopatijom, koji su izrazito vješti u komunikaciji s drugima, predstavljaju još veću opasnost za svoju okolinu koristeći se novostečenim uvidima o emocijama i interpersonalnim odnosima.

ZAKLJUČAK

Psihopatija i antisocijalni poremećaj ličnosti uvelike su preklapajuće dijagnoze zbog slične ili, u nekim slučajevima, identične manifestacije simptoma, iako se kod psihopatije fokus stavlja na osobnost, a ne na antisocijalno ponašanje. Njihovo razdvajanje u većini je slučajeva nezamislivo, unatoč tome što je dokazano kako jedna dijagnoza automatski ne uključuje drugu. Točnije, češće se pronalaze osobe sa psihopatijom koje pate od antisocijalnog poremećaja ličnosti nego pojedinci s antisocijalnim poremećajem ličnosti koji imaju i izraženu psihopatiju. Posljedica su toga česte indikacije o psihopatiji kao ozbiljnijem podtipu antisocijalnog poremećaja ličnosti te prikazivanje tih pojmova kao sinonimnih. Dodatan je problem što je psihopatija uvriježen pojam u praksi, no ne i u dijagnostičkim priručnicima, kao što je to slučaj s antisocijalnim poremećajem ličnosti. Osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti, a osobito one sa psihopatijom često su okarakterizirane emocionalnim i kognitivnim deficitima, a pokazana je i umjerena nasljednost, kao i nepovoljan okolinski utjecaj na njihov razvoj. Problematično je i stavljanje fokusa na kriminalnu populaciju, s obzirom na to da postoje i uspješne osobe sa psihopatijom koje se odlično uklapaju u zajednicu. Osim analize uspješnih i neuspješnih psihopata, važno je i proučavanje slučajeva medijski popraćenih ubojica koji imaju dijagnozu antisocijalnog poremećaja ličnosti i/ili psihopatije kako bi se više doznalo o njihovom funkcioniranju u okolini, osobito prije uhićenja. Recidivizam kod prijestupnika česta je pojava, osobito ako imaju psihopatiju te se uz pomoć tretmana često ostvaruje skroman, ako ikakav, napredak. Generalno, može se zaključiti kako je područje preklapanja ta dva poremećaja još uvijek nedovoljno istraženo da bi se donijeli konačni sudovi o njihovoj distinkciji, osobito uzimajući u obzir uzorak koji je većinom nedovoljno velik, dominantno muški te predstavlja kriminalnu ili studentsku, a ne opću populaciju. Kako bi se spoznaje unutar tih područja unaprijedile, potrebno je organizirati više istraživanja koja ne uključuju samo kriminalnu populaciju ili studente, već osobe unutar korporativnog svijeta kako bi se lakše predviđale odluke koje osobe sa psihopatskim karakteristikama čine i izbjegla potencijalna štetnost. Osim toga, korisno bi bilo uključivanje više ženskih sudionika u istraživanja jer bi se tako raspoznalo pojavljuju li se kod njih isti simp-

tomi kao i kod muških osoba s antisocijalnim poremećajem ličnosti i/ili psihopatijom, a ako to nije slučaj, trebalo bi se uzeti u obzir revidiranje teorija. Dodatno, moglo bi se koristiti više mjera za psihopatiju kako bi se utvrdilo postoji li korelacija među njima te koja bi mjera bila najpouzdanija u određenom okruženju (bolničko, zatvorsko i sl.). Naposljetku, terapiji takvih pojedinaca trebali bi pristupiti iskusni kliničari koji će uvidjeti vlastite predrasude i minimalizirati pristranost, kako bi se ostvario maksimalan napredak i korespondencija klijenta.

LITERATURA

- Američka psihijatrijska udruga. (2014). Dijagnostički statistički priručnik za duševne poremećaje [5. izdanje]. Naklada Slap.
- Babiak, P. (1995). When psychopaths go to work: A case study of an industrial psychopath. *Applied Psychology*, 44(2), 171-188. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1995.tb01073.x>
- Blair, R. J. R., Jones, L., Clark, F. i Smith, M. (1997). The psychopathic individual: A lack of responsiveness to distress cues? *Psychophysiology*, 34(2), 192-198. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8986.1997.tb02131.x>
- Blair, R. J. R. (2007). The amygdala and ventromedial prefrontal cortex in morality and psychopathy. *Trends in cognitive sciences*, 11(9), 387-392. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2007.07.003>
- Blair, J., Blair, K. i Mitchell, D. (2008). Psihopat: emocije i mozak. Naklada Slap.
- Blažina, F. (2016). Psihopatija i njena reprezentacija u medijskoj kulturi [Diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci]. Repozitorij FFRI.
- Brzović, Z., Hodak, J., Malatesti, L., Šendula-Jengiđ, V. i Šustar, P. (2016). Problem klasifikacije u filozofiji psihijatrije: slučaj psihopatije. *Prolegomena: časopis za filozofiju*, 15(1), 21-41. <https://hrcak.srce.hr/164908>
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity: an attempt to reinterpret the so-called psychopathic personality*. Mosby.
- Coid, J. i Ullrich, S. (2010). Antisocial personality disorder is on a continuum with psychopathy. *Comprehensive psychiatry*, 51(4), 426-433. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2009.09.006>
- Cooke, D. J. i Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological assessment*, 13(2), 171-188. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.13.2.171>
- DeLisi, M., Drury, A. J. i Elbert, M. J. (2019). The etiology of antisocial personality disorder: The differential roles of adverse childhood experiences and childhood psychopathology. *Comprehensive psychiatry*, 92, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2019.04.001>
- Dinn, W. M. i Harris, C. L. (2000). Neurocognitive function in antisocial personality disorder. *Psychiatry research*, 97(2-3), 173-190. [https://doi.org/10.1016/s0165-1781\(00\)00224-9](https://doi.org/10.1016/s0165-1781(00)00224-9)
- Fisher, K. A. i Hany, M. (2019). *Antisocial Personality Disorder*. StatPearls Publishing.
- Freeman, J. E., Samson, F. i Palk, G. R. (2011). Identifying the presence of psychopathy in the community. *APS Forensic Psychology National Conference*.
- Gao, Y. i Raine, A. (2010). Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model. *Behavioral sciences & the law*, 28(2), 194-210. <https://doi.org/10.1002/bsl.924>
- Gao, Y., Raine, A. i Schug, R. A. (2011). P3 event-related potentials and childhood maltreatment in successful and unsuccessful psychopaths. *Brain and cognition*, 77(2), 176-182. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2011.06.010>
- Hall, J. R. i Benning, S. D. (2006). The "successful"

- psychopath. *Handbook of psychopathy*, 459-478.
- Hare, R. D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and individual differences*, 1(2), 111-119. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(80\)90028-8](https://doi.org/10.1016/0191-8869(80)90028-8)
- Hare, R. D. (1991). *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*. ON: Multi - Health Systems.
- Hare, R. D. (1996). Psychopathy and antisocial personality disorder: A case of diagnostic confusion. *Psychiatric times*, 13(2), 39-40.
- Hare, R. D. (1998). The Hare PCL R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and criminological psychology*, 3(1), 99-119. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00353.x>
- Hare, R. D. (1999). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. Guilford Press.
- Hare, R. D., Clark, D., Grann, M. i Thornton, D. (2000). Psychopathy and the predictive validity of the PCL R: An international perspective. *Behavioral sciences & the law*, 18(5), 623-645. [https://doi.org/10.1002/1099-0798\(200010\)18:5%3C623::AID-BSL409%3E3.O.CO;2-W](https://doi.org/10.1002/1099-0798(200010)18:5%3C623::AID-BSL409%3E3.O.CO;2-W)
- Harpur, T. J., Hare, R. D. i Hakstian, A. R. (1989). Two-factor conceptualization of psychopathy: Construct validity and assessment implications. *Psychological Assessment: A Journal of consulting and clinical Psychology*, 1(1), 6-17. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.1.1.6>
- Harron, M. (Redatelj). 2000. *Američki psiho*. [Film]. Lionsgate Films.
- Hemphill, J. F., Hare, R. D. i Wong, S. (1998). Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and criminological Psychology*, 3(1), 139-170. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00355.x>
- Hoppenbrouwers, S. S., Bulten, B. H. i Brazil, I. A. (2016). Parsing fear: A reassessment of the evidence for fear deficits in psychopathy. *Psychological bulletin*, 142(6), 573-600. <https://doi.org/10.1037/bul0000040>
- Jeandarme, I., Edens, J. F., Habets, P., Bruckers, L., Oei, K. i Bogaerts, S. (2017). PCL-R field validity in prison and hospital settings. *Law and human behavior*, 41(1), 29-43. <https://doi.org/10.1037/lhb0000222>
- Kaya, S., Yildirim, H. i Atmaca, M. (2020). Reduced hippocampus and amygdala volumes in antisocial personality disorder. *Journal of Clinical Neuroscience*, 75, 199-203. <https://doi.org/10.1016/j.jocn.2020.01.048>
- Malatesti, L. (2010). Moral understanding in the psychopath. *Synthesis philosophica*, 24(2), 337.
- Malone, R. P., Delaney, M. A., Luebbert, J. F., Cater, J. i Campbell, M. (2000). A double-blind placebo-controlled study of lithium in hospitalized aggressive children and adolescents with conduct disorder. *Archives of general psychiatry*, 57(7), 649-654. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.7.649>
- Meloy, J. R. i Yakeley, J. (2014). Antisocial personality disorder. U G. O. Gabbard (Ur.), *Gabbard's treatments of psychiatric disorders* (str. 1015-1034). American Psychiatric Publishing, Inc.
- Michaud, S. G. i Aynesworth, H. (1999). *The only living witness: The true story of serial sex killer Ted Bundy*. Authorlink press.
- Michaud, S. G. i Aynesworth, H. (2000). *Ted Bundy: Conversations with a killer*. Authorlink press.
- Moreira, D., Moreira, D. S., Oliveira, S., Ribeiro, F. N., Barbosa, F., Fávero, M. i Gomes, V. (2020). Relationship between adverse childhood experiences and psychopathy: A systematic review. *Aggression and violent behavior*, 101452. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101452>
- Patrick, C. J., Fowles, D. C. i Krueger, R. F. (2009). Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness. *Development and psychopathology*, 21(3), 913-938. <https://doi.org/10.1017/s0954579409000492>
- Persson, B. N. i Lilienfeld, S. O. (2019). Social status as one key indicator of successful psychopathy: An initial empirical investigation. *Personality and Individual Differences*, 141, 209-217. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.01.020>
- Raine, A., Lencz, T., Bihrlé, S., LaCasse, L. i Colletti, P. (2000). Reduced prefrontal gray matter volume and reduced autonomic activity in antisocial personality disorder. *Archives of general psychiatry*, 57(2), 119-127. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.2.119>
- Raine, A., Ishikawa, S. S., Arce, E., Lencz, T., Knuth, K. H., Bihrlé, S., LaCasse Lori i Colletti, P. (2004). Hippocampal structural asymmetry in unsuccessful psychopaths. *Biological psychiatry*, 55(2), 185-191. [https://doi.org/10.1016/s0006-3223\(03\)00727-3](https://doi.org/10.1016/s0006-3223(03)00727-3)
- Sokić, K. i Lukač, M. (2018). Uspješna psihopatija: stvarnost ili mit. *FIP-Financije i pravo*, 6(1), 7-28. <https://hrcak.srce.hr/202795>
- Sokić, K. (2018). Biološki i psihosocijalni rizični čimbenici razvoja psihopatije. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 26(1), 100-118. <https://doi.org/10.31299/ksi.26.1.4>
- Stevens, G. W., Deuling, J. K. i Armenakis, A. A. (2012). Successful psychopaths: Are they unethical decision-makers and why? *Journal of Business Ethics*, 105(2), 139-149. <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0963-1>

Jakšić, N. i Čuržik, D. (2012). Antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatija - pregled suvremenih spoznaja. *Socijalna psihijatrija*, 40, 57-68.

Vojković, M. (2017). Od antisocijalnog poremećaja ličnosti do psihopatije. [Diplomski rad, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu]. Repozitorij MEF.

Yang, Y., Raine, A., Lencz, T., Bihrl, S., LaCasse, L. i Colletti, P. (2005). Volume reduction in prefrontal gray matter in unsuccessful criminal psychopaths. *Biological psychiatry*, 57(10), 1103-1108. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2005.01.021>

Yang, Y. i Raine, A. (2009). Prefrontal structural and functional brain imaging findings in antisocial, violent, and psychopathic individuals: a meta-analysis. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 174(2), 81-88. <https://doi.org/10.1016/j.psychresns.2009.03.012>

Yang, Y., Raine, A., Colletti, P., Toga, A. W. i Narr, K. L. (2010). Morphological alterations in the prefrontal cortex and the amygdala in unsuccessful psychopaths. *Journal of abnormal psychology*, 119(3), 546-554. <https://doi.org/10.1037/a0019611>